

Ljiljana VUJADINOVIĆ
Filozofski fakultet - Nikšić

URBANIZACIJA I PROMJENA SVOJINE

Grad je nastao kao posledica društvene podjele rada, ali je ta podjela od početka značila i razdvajanje društvenih grupacija: bilo da se radilo o stvaranju viškova proizvoda i privatnog vlasništva putem razmjene dobara, bilo o podčinjavanju jednog ili više plemena od strane drugih, tj. stvaranjem "vladajuće klase" i "eksploatisanih klasa". I jedan i drugi mehanizam djelovali su u pravcu stvaranja društvene segregacije u gradu. Uzroci društvene segregacije u gradu su višestruki: etnički, religijski, klasni, socijalni (o kojoj će biti više riječi pri kraju rada). Ovi uzroci obično djeluju kombinovano, u jednom periodu više preovladavaju jedni, a u drugom drugi, iako je uvijek na dijelu asimetrična raspodjela društvene moći, koja traži svoje ideološko ili socijalno opravdanje. U tom smislu možemo reći da je gradski prostor ostao sve do danas privilegovano potrošno dobro. Od početka zasnivanja gradova prisutni su stalni sukobi da se dode u posjed boljeg ili uglednijeg gradskog prostora, što je uvijek išlo u korist nosioca društvene moći.

Industrijalizacija je imala za posledicu rast grada u smislu apsolutnog porasta gradskog stanovništva i urbanizaciju u smislu relativnog porasta gradskog stanovništva u odnosu na cjelokupno stanovništvo jedne zemlje u datom periodu. Industrijalizacija je nesumnjivo glavni uzrok rasta gradova, i to kako u ekonomskom (koncentracija kapitala) tako i u tehnološkom pogledu. Proces urbanizacije kao zakonitost svakog savremenog društva neophodno bi bilo proučavati nezavisno od društveno-ekonomskog sistema, jer urbanizacija dovodi do promjena u oblasti načina života ljudi, odnosima među ljudima, društvenoj strukturi, ponašanju ljudi, nezavisno od tipa naselja.

Kod nas se proces industrijalizacije odvijao u sprezi stihijnosti i primjene nekih ekonomskih principa, koji uvijek nijesu imali svoje opravdanje. Ovakva politička industrijalizacija dovela je do centralizovane urbanizacije. U zavisnosti od oblika društvenog uređenja gradovi su dobijali svoju fizionomiju, tako da je centar grada uvijek bio nosilac društvene moći, tj. nosilac preovlađujućeg tipa svojine. Privatna svojina u potpunosti anatemisana u razvoju socijalističkih zemalja, većinom tretirana kao "zlo razdora" odigrala je minornu ulogu u razvoju naših gradova. Privatnici, vlasnici malih zanatskih prodavnica dobijali su lokacije većinom na periferiji gradova, a centri su se oblikovali u tzv. "socijalističko-humanom" duhu.

Neposredno poslije II svjetskog rata bezbolno je izvršen prelaz iz privatne u društvenu svojinu, kada je u pitanju oblast stanovanja. Oduzete su kuće i imanja tzv. "predratnoj buržoaziji" i dati na korišćenje novoj "socijalističkoj eliti" ili

pojedincima, pod parolom da je to društvena svojina. Na ovaj način je u potpunosti izvršena metamorfoza privatne svojine u društvenu, a ove opet u privatnu. Cjelokupna istorija stanovanja obiluje ovakvim primjerima dodjeljivanja stanova nosiocima društvene moći. Jedan od problema života i razvoja gradova koji je u jugoslovenskoj urbanoj sociologiji zanemaren, a u direktnoj je sprezi sa društvenom moći, jeste struktura i funkcija glavnog gradskog centra.

Istorijski posmatrajući razvoj gradova, dolazi se do nekih nepobitnih činjenica. U srednjem vijeku crkva kao osnovna društvena sila svoju dominaciju je ostvarila kroz dvostruki simbol: 1) crkva je uvijek zauzimala najbolju lokaciju u gradu i to u samom centru grada; 2) crkva je ujedno i bila najviša zgrada u gradu. Poslije buržoaske revolucije, snažnom koncentracijom i centralizacijom kapitala u gradski centar bivaju smeštene kompanije, banke, korporacije i ostale poslovne zgrade koje postaju oličje kapitalizma. Tako je kapital, sila iznad društva svoju vladavinu iskazivao reljefno kroz urbanističke i arhitektonske simbole. Kapital u potpunosti imitira svog prethodnika - crkvu. Nastankom socijalizma nova društvena sila birokratija nastavlja putevima svojih prethodnika. U centru grada se smeštaju birokratski, administrativni, ekonomski i svi drugi organi uz prisustvo težnje za prestižom u simboličkom - vizuelnom obliku.

Gradski centri su već svojom vlasničkom prirodom odvojeni od običnog građanina, koji egzistira na periferiji društvenih zbivanja. Postojanje glavnog gradskog centra zadovoljava psihološke i sociološke potrebe čovjeka kao društvenog bića koje ima potrebu da se kao takvo potvrđuje. Obično su gradski centri refleksija određenog tipa svojine koji je u dominaciji, i pokušavaju kao takvi da se nametnu stanovništvu i njegovim potrebama.

Uvijek ponavljana teza da treba da iščeznu pojave koje imaju svoje čisto klasno porijeklo i karakter, prestavlja osnovu u razvoju svakog demokratskog društva. U te pojave spada i tzv. prestiž, bilo pojedinaca, bilo institucija ili organizacija.

Tip svojine (veličina bogatstva) dovela je do stvaranja jedne nove problematike u urbanizaciji, a to je segregacionizam, koji sve dublje zahvata sve oblasti života. Kada je u pitanju dobijanje stanova onda se da zaključiti, da sa porastom ekonomske moći porodica raste i njihovo učešće u dobijanju stanova. Prilikom biranja lokacija za stanovanje prednost se daje ekonomski jačim grupacijama, koje se na datim prostorima homogenizuju prema svojoj pripadnosti u društvu. Vrlo je važna i odlučujuća socijalna, ekonomska i profesionalna struktura stanovništva. Dovoljno je da nekada pojedinac samo kaže u kojem dijelu grada živi, i da odmah odredimo njegovu klasno-slojnu pripadnost u društvu. Homogenizovane grupacije odlikuje ne samo veličina bogatstva, već ona automatski djeluje u oblasti snabdijevanja, dokolice, školstva itd.

Zna se gdje i čime koji društveni sloj na osnovu svog društvenog ugleda mora da se snabdijeva. Malogradansko idolopoklonstvo prema simbolima društvenog prestiža daje osnovni ton ovoj vrsti podvajanja. Bogatiji slojevi posebno se izdvajaju od cjeline u oblasti dokolice. Uvijek su tačno određena mjesta za njihovo okupljanje, a prema potrebama se izgrađuju i posebni objekti za zadovoljavanje

njihovih potreba. Sa humanističkog i demokratskog stanovišta najteža je segregacija u oblasti školstva, jer su njome direktno pogođena djeca iz siromašnijih slojeva dok bogatiji održavaju svoju samoreprodukciju i oštrije izražavaju razliku u oblasti stanovanja i kulture.

Duboko usađeni segregacionistički nagon rezultat je istorijski uslovljene čovjekove težnje za akumulisanjem bogatstva i željom da dostigne visoko mjesto na skali vertikalne društvene pokretljivosti. Segregacija je prisutna čak i kada je sahranjivanje u pitanju, pa zato imamo aleje velikana i duga slična groblja.

U klasnom društvu socijalna segregacija svih oblika i tipova pokazuje tendenciju totalne društvene pojave. Ona je postala modus vivendi savremenog društva.

Akutni problem jugoslovenskog društva, koje sve više privlači pažnju šireg tima ljudi, jeste bespravna stambena izgradnja. Bez razmišljanja ruše se bespravno podignuti objekti, upravo onoj grupaciji građana koji su protjerani iz centralnih zona grada, ali se zato ne ruše vikendice i vile onima koji imaju bogatstvo i veliku društvenu moć - što je jedan od izrazitijih oblika segregacionizma.

U sadašnjem trenutku razvoja jugoslovenskog društva, gdje promjene svojine kao i svojinskih odnosa mijenjaju sve oblasti društveno-ekonomskog života, time i urbanizacija dobija savim nove tokove. S obzirom da nemamo izdiferencirane oblike svojine, a sami gradovi su zatečeni takvom novonastalom situacijom, već se osjeća negativna refleksija na fizičko oblikovanje pojedinih zona grada.